

Приложение 1 к ООП НОО

Приказ №113 А от «30» августа 2022 г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

элективного курса по чеченскому языку

«Бовза, беза нохчийн мотт»

для 2-3 классов начального общего образования

на 2022-2023 учебный год

Составители: учителя начальных классов

Элективни курс нохчийн маттана лерина (элективный курс по чеченскому языку)

Кхеторан кехат

Лелаш долчу нормативан-бакъонан документашца догӀуш, нохчийн мотт (оьрсийн мотт а санна) Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттан статус йолуш бу (2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.). Иза нохчийн халкъан обздангаллин коьрта хьал а ду, дешаран хьукматашкахь дешаран предмет санна хьокъуш а бу.

Элективни курс нохчийн маттана лерина дешаран предметан Герггара белхан программа (кхидӀа Программа) кхолларан бух бу хӀара нормативийн-бакъонийн документаш:

- Россин Федерацин конституци (26 статья);
- 2012 шеран 29-чу декабран №273-ФЗ йолу «Россин Федерацин дешаран хьокъехь» Федеральни закон (5, 8, 12, 14 ст.) (02.07.2021 ш. ред.);
- 1991 ш. 25 октябран № 1807-1 йолу «Россин Федерацин халкъийн меттанех» Федеральни закон (2, 6, 9, 10 ст.) (11.06.2021 ш. ред.);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт, Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021 ш. 31 майхь № 286 йолу омранца чӀагӀдина долу;
- Кхетош-кхиоран герггара программа (къобалйна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол);
- Россин Федерацин къаьмнийн ненан мотт хьехаран концепци (Россин Федерацин серлонан Министерсвон коллегехь чӀагӀйна 2019.10.01);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггара программа (къобалйна йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18.03.2022 ш. № 1/22 йолу протокол);
- 2003 шеран 23 мартан Нохчийн Республикин конституци (09.01.2022 ш. хийцамашца);
- 2007 шеран 25 апрелан N 16-РЗ йолу «Нохчийн Республикин меттанийн хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 ш. N 13-РЗ ред.);
- 2014 шеран 30 октябран N 37-РЗ йолу «Нохчийн Республикин дешаран хьокъехь» Нохчийн Республикин закон (06.03.2020 N 13-РЗ ред.);
- 2020 ш. 17 августан № 180 йолчу «Нохчийн Республикин дешар кхиор» Нохчийн Республикин пачхьалкхан программа хийцамаш йукъабалоран хьокъехь» Нохчийн Республикин Правительствон Постановлени (2022.03.17 бинчу хийцамашца);

- Нохчийн Республикин тӀекхуӀу чкӀор син-Ӏыздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара концепци (тӀечӀагӀийина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 14.02.2013 ш.);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьртачу бакъонийн гулар тӀечӀагӀйарх №83 йолу Указ (тӀечӀагӀидина Нохчийн Республикин Куьйгалхочо 2020 шеран апрелан 29-чу дийнахь)
- Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (чӀагӀийина 2022.05. 12 № 3 йолчу Илманан Советан кхеташонехь);
- Нохчийн меттан нийсайаздаран коьрта бакъонаш /Джамалханов З.Д., Мациев А.Г., Овхадов М.Р., Халидов А.И., и.д. кх. – СӀолжа-гӀала: АО «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2022. – 64 а.

Программа кхочушйаран бухахь системехь-гӀуллакхдаран некъ бу. «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет Ӏамор тӀехьажийна ду гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца межпредметни уьйр кхочушйарна.

Элективни курсан дешаран предметан йукъара характеристика

Элективни курс нохчийн маттана лерина дешаран предметан герггара белхан Программа йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программаш кхочушйечу организацешна (хьукматашна) хӀоттийна йу.

Школан дешаран хӀинцалерчу тенденцешна а, Ӏаморан жигарчу методикашна а тӀехьажийна йолу «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан белхан программа хӀотторехь хьехархошна методикин гӀо лацаран Ӏалашонца кечийна йу хӀара Программа.

Герггарчу белхан Программас хьехархочун аьтто бийр бу:

- 1)нохчийн мотт хьехаран процесехь йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь кепе далийна Ӏаморан личностни, метапредметан, предметан жамӀашка кхачаран хӀинцалера некъаш кхочушдан;
- 2) Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца (Россин Федерацин серлонан Министерсвос 2021.05.31 № 286 йолу омранца чӀагӀидина долу); Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьртачу дешаран герггарчу программца (кьобалйина йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (18 мартан 2022 ш. № 1/22 йолу протокол); Кхетош-кхиоран герггарчу программца (кьобалйина йукъарчу дешаран федеральни дешаран-методикин цхьаьнакхетараллин сацамца (02. 06. 2020 ш. № 2/20 йолу протокол); Нохчийн Республикин тӀекхуӀу чкӀор син-Ӏыздангаллин кхетош-кхиоран а, кхиаран а йукъара Концепцица (тӀечӀагӀийина Нохчийн Республикин куьйгалхочо 14.02.2013 ш.) цхьаьнадогӀу Ӏаморан кхочушдан лору жамӀаш а, «Нохчийн мотт» дешаран предметан чулацам а Ӏаморан шерашца кьасто а, хӀоттамца дӀанисбан а;
- 3)билггал йолчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билгалдина дакъа/тема Ӏаморна дешаран хенан магийнчу герггарчу дӀасайекьарх, ткьа иштта дакъойн/темийн Ӏаморан коьчал

карайерзорхьама йалийнчу дешаран г'уллакхдаран коьртачу кепех пайда а оьцуш, календарно-тематикин планировани кеч'ян.

Программин чулацам т'ехьажийна бу йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарто «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана лехамийн декъахь далийнчу йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран коьрта дешаран программа кхиамца карайерзоран жам'ашка кхачарна.

Программа т'ехьажийна йу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукьайог'учу нохчийн меттан курсана кхачо йарна а, г'о лацарна а. «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацам йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнабог'уш бу.

Дешаран предметан чулацам внеурочни г'уллакхдарехула а кхочушбан тарло: экскурсеш, тематикин меропрятеш, кьийсамаш (конкурсаш), и.д.кх.

Элективни курс нохчийн маттана лерина дешаран предметан герггарчу белхан Программин чулацаман коьрта линиш

Дешаран предметан коьчал метта'илманан дакъошца йог'уш х'оттийна йу. Нохчийн меттан систематически курс Программехь х'окху чулацаман линишца йалийна йу: «Маттах лаьцна хаамаш», «Фонетика, орфоэпи, графика, орфографи»; «Лексика», «Морфемика», «Морфологи», «Синтаксис», «Орфографи а, пунктуаци а», «Къамел кхиор».

Программехь къаьсташ йу кхо блок: «Къамелан г'уллакхдаран тайпанаш», «Систематически курс», «Къамел кхиор».

«Къамелан г'уллакхдаран тайпанаш» ц'е йолу хьалхара блок йоьзна йу шайн вовшашца йолчу уьйраца цхьаьна къамелан г'уллакхдаран деа тайпанехула кхиарца, йуьхьанцарчу классийн дешархойн (т'екеренан 'алашонаш къасто хаа, къамелан т'екеренехь нийса дакъалаца) коммуникативни карадерзарш кхиорца; къамелан этикетан бакьонех пайдаэцаран практика алсамйаккхарца.

«Систематически курс» ц'е йолчу шолг'ачу блоко йукьалоцу меттан дакъойх пайдаэцарна т'ехь тергам барна кхачо йен чулацам, дешаран а, практикин а хьелашкахь меттан дакъойх пайдаэцаран бухера карадерзарш а, хаарш а кхиор; х'инцалерчу нохчийн литературни меттан норманех болу йуьхьанцара кхетамаш кхоллар. Х'ара блок т'ехьажийна йу (Iамийнчун гурашкахь) х'инцалерчу нохчийн литературни меттан норманаш практикехула карайерзорна; дахаран йерриге сферашкахь нохчийн маттах пайдаэцарехь жобпаллин а, кхетаме а йукьаметтиг кхиорна.

«Къамел кхиор» ц'е йолу кхоалг'а блок. Чулацаман коьртачу декъах кху блокахь тексташца бен болх бу: кхета хаар кхиор, йеллачу тексташна анализ йар, тайп-тайпанчу функционални-маб'ийн тайпанийн, жанрийн, стилийн шен тексташ кхоллар.

Элективни курс нохчийн маттана лерина дешаран предмет Iаморан Iалашо а, хьесапаш а

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тIегIанехь элективни курсан **Iалашо** – дешархойн коммуникативни хьуьнарш кхоллар (барта а, йозанан а, монологан а, диалоган а къамел кхиор), уьш къамелан гIуллакхдарна практикехь йукъабалор; дешархошкахь нохчийн маттах а, халкъан культурица цуьнан уьйрах а билггал долу хаарш кхоллар.

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран тIегIанехь элективни курсан **хьесапаш ду** дешархошкахь кхоллар а, кхиор а:

- нохчийн меттан шатайпаналлех, къоман ламастех, шен халкъан культурех йуьхьанцара кхетам; этнически кхетам (самосознани) кхиор;
- нохчийн матте позитиван эмоцин-мехаллин йукъаметтиг, цуьнан цIеналла а, башхалла а ларйарехь декъах хиларан синхаам; нохчийн матте бовзаран дог дар, шен къамел кхачаме дало гIертар;
- тIекеренан Iалашонашца, хьелашца, хьесапашца богIу меттан гIирсаш харжарехула, нохчийн маттахь жамIаш дарехула а, шена хетачунна бух балорехула долу хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- хьехархочун/однокласникийн барта аларш хазарехь тIеэца хьуьнар кхоллар а, кхиор а;
- нийса йеша а, нийса йазйан а, урокан темехула диалогехь а, коллективан беседехь дакъалаца, чолхе доцу барта монологан аларш а, йозанан тексташ а хIитто хаар кхоллар а, кхиор а;
- нохчийн меттан системех а, хIоттамах а болу йуьхьанцара кхетамаш (фонетикех, графикех, лексикех, морфемикех, морфологех, синтаксисах);
- функционални говзалла а, хийцалучу дуьненаца кхиаме зIе латто а, кхин дIа долчу кхиаме дешарна кийча хилар а кхоллар а, кхиор а.

Дешаран планехь элективни курс нохчийн маттана лерина дешаран предметан меттиг

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца цхьаьнадогIуш, «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан областана йукъа а йогIу, Iамо тIейожош а йу.

«Ненан (нохчийн) мотт» элективни курсана леринчу сахьтийн йукъара терахь – 34 с. (хIора классехь кIирнах -1 с.): 2-чу классехь –34 с. 3-чу классехь – 34 с.

Дешаран учрежденин бакъо йу дешаран предмет Iаморна деллачу сахьтийн барам, дешаран йукъаметтигийн декъашхоша кхуллучу планан декъан сахьтийн чобтах ша алсамбаккха.

Элективни курсан дешаран предметан чулацам

2 КЛАСС

Маттах лаьцна йукъара хаамаш

Мотт адамийн тӀекеренан коьрта гӀирс а, кьоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.

Фонетика, графика, орфоэпи

Аьзнийн маьӀна кьасторан гӀуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, кьора мукъаза аьзнаш довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – кьора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (аь – аь, оь – оь, уь – уьй) а, уьш элпашца билгалйар а (аь, оь, уь, яь, юь). Я, яь, ю, юь, е(ё) элпашца дешнаш. Э, е элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. Й элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (гI, кI, кь, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I) а, уьш элпашца билгалйар а. Ш, ь, ы, ф элпашца долу дешнаш. Шеконца [овь], [ой], [эв] хеза дешнаш нийсайаздар.

Дешнаш дешдакьошка декъар (мукъаза элпийн цхьаьнакхетарш дерш а цхьаьна).

Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар.

Элпийн боцу графика гӀирсап: дешнашна йуккъехь кIайдарг, сехьадаккхаран хьаьрк, абзац (цIен могIа), сацаран хьаьркаш (Iамийнчун барамехь).

Лексика

Дош декаран а, маьӀнин а цхьаалла санна. Дешан лексикин маьӀна (йукъара кхетам). Текстехула дешан маьӀна билгалдаккхар йа дошаман гӀоьнца маьӀна нисдар.

ЦхьанамаьӀнийн а, дукхамаяӀнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам).

Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехь тергам.

Дешан хIоттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна. Цхьанаораман (гергара) дешнаш. Цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам кьастор (аттачу меттигашкахь).

Морфологи

Къамелан дакъош

ЦIердош (довзийтар): йукъара маьӀна, хаттарш («мила?», «хIун?»), къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цIердешнаш (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш).

Хандош (довзийтар): йукъара маъІна, хаттарш («хІун до?», «хІун дина?», «хІун дийр ду?»), къамелехъ пайдаэцар.

Билгалдош (довзийтар): йукъара маъІна, хаттарш («муха?», «хъенан?» «стенан?»), къамелехъ пайдаэцар.

ДештІаьхъе. Уггар йаьржина дештІаьхъенаш: *mIe, mIera, чу, чурьа, кIел*, и.д.кх.

Синтаксис

Предложенехъ дешнийн къепе; предложенехъ дешнийн уьйр (карладаккхар).

Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах къастар.

Аларан Іалашоне хъаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тІедожоран предложенеш.

Синхаамийн иэшаре (эмоцин окраске) хъаьжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (иэшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш.

Орфографи а, пунктуаци а.

1-чу классехъ Іамийна нийсайаздаран бакъонаш карлайахар. Предложенин йуьххъехъ а, долахъ цІерашкахъ а доккха элп (цІераш, фамилеш, дийнатийн цІераш); предложенин чаккхенгахъ сацаран хъаьркаш; дош цъяна могІарера вукху могІаре сехъадаккхар (дешан морфемин декъадалар тидаме а ца оьцуш);

Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гІалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхъама (нисдархъама), Іаматан тІерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакъонаш а, царах пайдаэцар а: долахъ цІерашкахъ доккха элп: цІераш, фамилеш, дайн цІераш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш; йукъарчу цІерашкахъ а, кхечу къамелан дакъошкахъ а (нохчийн меттан дешнашкахъ) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпийн нийсайаздар, тІеэцначу (йукъарчу) дешнашкахъ *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; долахъ цІерашкахъ: цІерашкахъ, фамилешкахъ, дайн цІерашкахъ, дийнатийн цІерашкахъ, меттигийн цІерашкахъ (нохчийн меттан дешнашкахъ) *я, яь, ю, юь, е (ё)* элпийн нийсайаздар, тІеэцначу дешнашкахъ (дохлахъ цІерашкахъ) *я, ю, е (ё)* элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукъазчу элпийн (*къ, кI, кх, гI, и.д.кх.*) нийсайаздар; шеконца [*овь*], [*ой*], [*эв*] хезачу дешнийн нийсайаздар (-*эв, -авь, -ев*); *щ, ь, ы, ф* элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукъа *и, уь* хезачохъ *й* элп йаздар; дештІаьхъенаш цІердешнашца къаьстина йазйар.

Къамел кхиор

Коммуникативни хъесап эвсараллица кхочушдархъама, барта тІекеренан Іалашонашца а, хъелашца а цъаьнабогІу меттан гІирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархъама, шена хетарг алархъама). Къамел дан хаар (дІадоло, къамелехъ дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тІеберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехъ карайерзор. Дешаран а, Іер-дахаран а тІекеренан хъелашкахъ къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а

ларйар. Цхъаьна гІуллакхдарехъ шимма цхъаьна а, тобанашкахъ а болх дІахъуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.

Суьртан репродукцихула барта дийцар хІоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хІоттор.

Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маъІнийн цхъаалла; текстера предложенийн хьалх-тІаьхьалла; текстехъ кхочушхилла йаьлла оила гайтар. Текстан тема. Коьрта оила. Текстан цІе. Билгалйинчу тексташна цІе харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тІаьхьалла. Предложенийн а, абзацийн а роІалла талхийна тексташ нисйар.

Текстийн тайпанаш: суртхІоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).

Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а.

Текстах кхетар: текстехъ болчу хааман буха тІехъ цхъалха жамІаш кепе далоран хаар кхиор. Нийсачу интонацица (иэшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар.

Хаттаршна тІе а тевжаш, 25-35 дешан барамехъ йолу дийцаран текст ма-йарра схъаййцар.

3 КЛАСС

Нохчийн маттах болу хаамаш

Нохчийн мотт тІекеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.

Фонетика, графика, орфоэпи

Нохчийн меттан аьзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш.

Йеха а, йоца а дифтонгаш *иэ, уо*, уьш йазйар. Нохчийн маттахъ *ь* гІуллакх. *ь, ь* долчу дешнашкахъ (*айъа, тетрадь...*) аьзнийн а, элпийн а хІоттаман базар (соотношение).

Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар. Аьзнийн а, аьзнийн цхъаьнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахъ мукъачу аьзнийн дохалла (нохчийн маттахъ жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).

Лексика

Дешан лексикин маъІна.

Дешан нийса а, тІедеана а маъІна (довзийтар).

Дешан хІоттам (морфемика)

Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхъанаораман (гергара) дешнаш; цхъанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахъ орам къастор (атгачу дешнашкахъ); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна.

Цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а. Орам, дешхълхе, суффикс – дешан маЪне дакъош. *-р, -хо, -ча* суффиксашца долу дешнаш. Хъастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (*цIа-цIелиг, кема-кемалг...*).

Морфологи

Цердош: йукъара маЪна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар.

Долахъ (фамили, цIе, ден цIе, дийнатиин цIераш, меттигийн цIераш, говзариин, газетиин, журналийн цIераш...) а, йукъара а цIердешнаш. ЦIердешнийн терахъашца хийцадалар. Цхъллин терахъан а, дукхаллин терахъан а бен кеп йоцу цIердешнаш. ЦIердешнийн классаш. ЦIердешнийн классийн гайтамаш. ЦIердешан дожар. ЦIердешан дожар билгалдаккхар. ЦIердешнийн дожаршца а, терахъашца а хийцадалар.

Билгалдош: йукъара маЪна, хаттарш (*муха? хъенан? стенан? муханиг?*), къамелехъ пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахъашца а, дожаршца а хийцадалар.

ЦIерметдош (йукъара кхетам). Йаххыйн цIерметдешнаш а, къамелехъ царех пайдаэцар а. Текстехъ цхъана дешан ца оьшу йух-йуха далор дIадаккхархъама, йаххыйн цIерметдешнех пайдаэцар.

Хандош: йукъара маЪна, хаттарш, къамелехъ пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йогу хан.

ДештIаьхъе (карладаккхар). ДештIаьхъенаш *mIe, чу*, церан дешхълхенех (*mIe-, чу-*) къастар.

Ца, ма дакъалгаш а, церан маЪна а.

Синтаксис

Предложени. Дешнийн цхъаьнакхетар. МаЪнийн (синтаксисан) хаттариин гIоьнца предложенехъ дешнашна йукъара уьйр билгалйаккхар.

Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш.

Хуттург йоьчу а, *а* хуттургаца йолчу а предложенин цхъанатайпанчу меженашна тIехъ тергам.

Орфографи а, пунктуаци а

Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехъ таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехъ пайдаэцар а).

Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар.

Нийсайаздаран бакьонаш а, царех пайдаэцар а: долахъ цIерашкахъ (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатиин цIераш, меттигийн цIераш, говзариин, журналийн, газетиин...

цѠераш) а, йукъарчу цѠерашкахъ *я, яь, ю, юь, е* элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тѠечѠагдар а); йеха а, йоца а *иэ, уо* дифтонгийн нийсайазйар; чаккхенгахъ *-г, -к* элпаш долчу цѠердешнашкахъ *а* йа *и* элп йаздар; дешан чаккхенгахъ шала мукъза элпаш йаздар (*дитт, мотт, балл...*); нохчийн меттан шатайпа мукъза элпаш нийсайаздар (*ккх, ккъ, чкI...*); дешан чаккхенгахъ *н* элп йаздар; дештѠаьхьенаш йаххьийн цѠерметдешнашца къабстина йазйар; дакъалгаш *ца, ма* хандешнашца къабстина йаздар; *й, ъ, ь* элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукъазчу элпашца (*лл, тт, сс...*) долу дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца (*ккх, ткъ, чкъ...*) долу дешнаш сехьадахар; цѠердешнийн дукхаллин терахъан чаккхе; дештѠаьхьенийн нийсайазйар; *ца, ма, дакъалгашца* дешхьалхенийн цхьаьна а, къабстина а йазйар.

Къамел кхиор

Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, Iер-дахаран а тѠекеренан хьелашкахъ къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехъ а, дискуссехъ а шена хетарг кепе дало, тѠечѠагIдан; барт бан а, цхьаьна гIуллакхдарехъ йукъарчу сацамна тѠетан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тѠехъ таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гIо ден къамелан гIирсаш.

Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тѠекере лелоран хьелашкахъ къамелан этикетан башхаллаш.

Текстан план. Текстан план хIоттор, йеллачу планаца текст йазйар. Йаххьийн цѠерметдешнийн, синонимийн, хуттургийн гIоьнца текстехъ предложенийн уьйр. Текстехъ коьрта дешнаш.

Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхIоттор, ойлайар) къастор а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а.

Кехатан, дIакхайкхоран (объявленин) жанр.

Массара цхьаьна йа ша хIоттийнчу планаца текст схьаййцар.

Талламан, довзийтаран йешар.

ЙУЪХЪАНЦАРЧУ ЙУКЪБЕРЧУ ДЕШАРАН ТIЕГIАНЕХЪ ЭЛЕКТИВНИ КУРС

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МОТТ» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ПРОГРАММА

КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМИАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМИАШ

Йуьхьанцарчу шкоলেখъ элективни курс Iаморан жамIехъ кхетош-кхиоран гIуллакхдаран коьрта некъаш кхочушдечу хенахъ дешархочун кхоллалур ду хIара **личностни** жамIаш:

гражданско-патриотически кхетош-кхиоран:

- шен Даймахкаца мехалаллин йукъаметтиг кхоллайалар, цу йукъахъ республикин

истори а, культура а гойту, ненан мотт Iаморехула а;

- шен этнокультурин а, россин а граждански идентичностах кхетар, Нохчийн Республикин пачхьалкхан маттах санна, ненан (нохчийн) меттан маъIналлех кхетар;
- шен мехкан а, даймехкан а дIадаханчун, таханенан, хиндолчун декъахь хилар, цу йукъахь исбаъхьаллин говзаршца болх барехь, хьелаш дийцаре дарехула а;
- шен а, кхечу а халкъашка ларам, цу йукъахь исбаъхьаллин говзаршкара масалийн буха тIехь кхуллуш берг а;
- йукъараллин декъашхочух санна, адамах болу дуьххьарлера кхетам, адаман бакъонех а, жобпаллех а, ларамах а, адаман сийлаллех а, леларан гIиллакх-оьздангаллин норманех а, адамашна йукъарчу йукъаметтигийн бакъонех а, цу йукъахь исбаъхьаллин говзаршкахь гайтинарш а;

син-оьздангаллин кхетош-кхиоран:

- шен дахарехь а, йешарехь а зеделлачунна тIе а тевжаш, хIора адаман индивидуальность ларар;
- догъэцар а, ларам а, диканиг лаар а гучудаккхар, царна йукъахь шегара хьал а, синхаамаш а бовзийтархьама, нийса меттан гIирсах пайдаэцар а;
- кхечу адамашна куьйган (физически) а, моральни (оьздангаллин) а зен дарна тIехьажийнчу леларан муьлхха а кепаш цайезар (пайдаэца цатарлучу меттан гIирсех йоьзнарш а цхьаьна);

эстетикин кхетош-кхиоран:

- исбаъхьаллин культурица лараме йукъаметтиг а, шовкъ а, искусстван тайпанашна а, шен а, кхечу а халкъийн ламасташна а, кхоллараллина а экамалла;
- исбаъхьаллин гIуллакхдаран тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта гIертар, меттан говзаллехь а цхьаьна; тIекеренан а, ша гайтаран а гIирсах санна, ненан меттан мехалаллех кхетар;

физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, эмоцин хьал а кхолларан:

- меттан дешаран процессехь кхин тIе (тIетоьхна) хаам лохуш, гонахехь (цу йуккъехь хаамийн а) могошаллин а, кхерамзаллин (шена а, кхечу адамашна а) а дахаран кепан бакъонаш ларйар;
- къамелехь ша гайта тарлун некъаш харжарехь а, къамелан этикетан а, тIекеренан бакъонийн а норманаш ларйарехь а гучудолу дегIан а, синIаткъаман а могошаллин тIалам бар;

къинхьегаман кхетош-кхиоран:

- адаман а, йукъараллин а дахарехь къинхьегаман маъIнах кхетар, къинхьегаман жамIаш жобпаллин хьаште хьажор а, лардаран йукъаметтигаш а, къинхьегаман гIуллакхдаран

тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацаран говзаллаш, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре деш, тайп-тайпанчу корматаллашка кхоллалун шовкъ;

экологин кхетош-кхиоран:

- тексташца болх баран процесехь кхуллу Iалам Iалашдаран йукъаметтиг;
- цунна зен ден дараш цадезар;

Iилманан хаарийн мехаллаш:

- дуьненан Iилманехула долчу суьрташ йуьхьанцара кхетамаш (цу йукъахь меттан системех, дийнна дуьненан Iилманехула долчу суьртан цхьана декъах санна, йуьхьанцара кхетамаш);
- довзаран хьашташ, жигаралла, дIадолорна тIера хилар, довзарехь хаа лаар а, шен лаамалла а, цуьнца цхьаьна ненан (нохчийн) мотт Iаморехь бовзаран хьашто а, и бовзарехь жигаралла а, шен лаамалла а.

МЕТАПРЕДМЕТАН ЖАМIАШ

Йуьхьанцарчу школахь элективни курс Iаморан жамIехь дешархочун кхоллалур ду хIара дешаран универсальни довзаран дараш.

Кобрта маьIнийн дараш:

- тайп-тайпана меттан дакъош дуста (аьзнаш, дешнаш, предложенеш, тексташ), меттан дакъош дустархьама баххаш билгалдаха (къамелан дакъа хилар, грамматикин билгало, лексикин маьIна, и.д.кх.);
- меттан дакъойн тераллаш къасто;
- къастийнчу билгалонца объекташ (меттан дакъош) цхьаьнатоха;
- меттан дакъойн (аьзнийн, къамелан дакъойн, предложенийн, текстийн) классификаци йархьама ладаме билгало къасто; меттан дакъошна классификаци йан;
- хьехархочо йеллачу тергаман алгоритмаца меттан коьчалехь закономерносташ а, бIостаналла а каро (схьалаха); меттан дакъошца болх беш, дарийн алгоритмана анализ йан, меттан дакъойн анализ йарехь ша дешаран (Iамаран) гIуллакхаш къасто;
- билгалйинчу алгоритман буха тIехь дешаран а, практикин а хьесап кхочушдан оьшучу хааман тоаме цахилар гучудаккха, кхин тIе оьшучу хааман хьашт кепе дало;
- меттан коьчална тIехь тергамбаран хьелашкахь бахьанийн-тIаьхьалонийн уьйраш билгалйаха, жамIаш дан.

Кобрта талламан дараш:

- хьехархочун гIоьнца Iалашо кепе йало, меттан объектан, къамелан хьолан хийцамайин план хIотто;
- тIедиллар кхочушдаран масех кеп йуста, уггар йогIуш йерг харжа (йалийнчу критерийн буха тIехь);
- схьакховдийнчу планаца чолхе боцу лингвистикин мини-таллам дIабахьа,

схьакховдийнчу планаца проектан тЕдиллар кхочушдан;

- жамІаш кепе дало а, меттан коьчална тЕхь бинчу тергаман (классификацин, дустаран, талламан) жамІийн буха тЕхь уьш тешаллашца тЕчІагІдан а; билгалйинчу меттан коьчалан анализан процессехь хьехархочун гІоьнца хаттарийн кепаш йало;
- процессийн а, хиламийн а, церан тІаьхьалонийн а и санначу йа терачу хьелашкахь хила тарлучу кхиаран прогноз йан.

Хаамца болх бар:

- хаам схьаэцаран хьоста харжа: боьху хаам схьаэцархьама, нисбархьама оьшу дошам;
- билгалдинчу хьостанехь (дошам тЕхь, справочник тЕхь) йеллачу алгоритмаца гучу кепяхь балийна болу хаам схьалаха (каро);
- шенна йа хьехархочо и талла (дошамашна, справочникашна, Іаматашна тЕ о хьожуш) схьакховдийначу некъаца бакъ болу а, бакъ боцу а хаам бовза;
- Интернет машанехь хаам (дешан йаздарх, аларх, дешан маьІнах, дешан схьадаларх, дешан синонимех) лохуш, баккхийчеран (хьехаран белхахойн, дайн-нанойн, законехь векалш болчеран) гІоьнца информацийни кхерамзаллин бакъонаш ларйан;
- дешаран хьесапе хаьжжина, анализ йан а, кхолла а текстан, видеон-, графикин, озан хаам;
- таблицийн, схемийн кепяхь билгалбинчу лингвистикин хаамах кхета; лингвистикин хаам бовзийтархьама ша схемаш, таблицаш кхолла.

Йуьхьанцарчу шкоলেখь элективни курс **Іаморан** жамІехь дешархочун кхоллалур ду хІара дешаран универсальни **коммуникативни** дараш.

Текере:

- хетарг тЕэца а, кепе дало а, бевзачарна йукъахь Іалашонашца а, тЕкеренан хьелашца а цхьаьнайогІу эмоцеш гайта а;
- кьамелхочуьнца лараме йукъаметтиг лело, диалог а, дискусси а дІайахьаран бакъонаш ларйан;
- хетарг тайп-тайпана хила тарлуш хиларх кхета;
- оьзда а, аргументаш йалош а шена хетарг дІаала;
- хІоттийнчу хьесапе хьаьжжина, кьамелан алар хІотто;
- кьамелан хьоле хьаьжжина, барта а, йозанан кепяхь а тексташ (суртхІоттор, ойнайар, дийцар) кхолла;
- тергаман, мини-талламан, проектан тЕдахкарийн жамІех а, шимма цхьаьна а, тобанашца а бинчу белхан жамІех а нахана гуш-хезаш дІадийца доцца кьамел дар кечдан;
- кьамел даран (выступленин) текстана иллюстрацин коьчал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ (фото), плакаташ) харжа.

Йуьхьанцарчу школехь Iаморан чаккхенгахь элективни курс Iаморан жамIехь дешархочун кхуьур ду XIара дешаран универсальни **регулятивни** дараш.

Самоорганизацн:

- жамIе кхачархьама, дешаран хьесап кхочушдарехула дарийн план XIотто;
- хьаьржинчу дарийн хьалх-тIаьхьалла (рогIалла) XIотто.

Самоконтроль:

- дешаран гIуллакхдаран кхиаман/аьтто цабаларан бахьанаш къасто;
- къамелан а, нийсайаздаран а гIалаташ иэшорхьама, шен дешаран дараш нисдан;
- меттан дакъойх пайдаэцархьама, къасторхьама, характеристика йархьама XIоттийнчу дешаран (Iаморан) хьесапца гIуллакхдаран жамI цхьаьнадало;
- маттехула йолчу коьчалца болх беш дина гIалат схьалаха, нийсайаздаран(орфографин) а, пунктуацин а гIалат схьалаха (каро);
- однокласникийн гIуллакхдаран а, шен гIуллакхдаран а жамIаш дуста, йалийнчу критерешца церан нийса (объективно) мах хадо.

Цхьаьна гIуллакхдар:

- хьехархочо йеллачу планированин кепан, йукьан гIулчийн а, хенийн а дIанисйаран буха тIехь, стандартни (типовой) хьолехь, йоццачу хенан а, йеххачу хенан а Iалошонаш (йукьара хьесапашкахь дакъалацар тидаме о оьцуш, индивидуальни) кепе йало;
- цхьаьна гIуллакхдаран Iалашо тIеэца, цуьнга кхачаран дараш цхьаьна XIитто: ролаш дIасайекьа, бартбан, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамIаш а дийцаре дан;
- куйгалла дан, тIедиллинарг кхочушдан, аьллачун тIехь хила а кийча хилар гайта;
- белхан шен дакъа жобпаллица кхочушдан;
- йукьарчу жамIехь ша лаьцначу декьан мах хадо;
- йеллачу (схьакховдийнчу) кепашна тIе а тевжаш, цхьаьна ден проектан тIедахкарш кхочушдан.

ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ

1-4 классашкахь элективни курс Iаморо аьтто бо:

- адамийн тIекеренан коьртачу гIирсах санна нохчийн маттах кхета, нохчийн мотт нохчийн халкъан синьобздангаллин коьрта мехалла санна тIеэца;
- халкъан ламасташ а, культура а карайерзорехь а, чIагIйарехь а нохчийн меттан маьIнах кхета;
- ненан мотт бовзаран шовкъ а, и Iамо лаам а гайта;
- Россин Федерацин меттан а, культурин а цхьааллин а, тайп-тайпаналлин а шортенах, Россин халкъийн кхечу меттанашна йукьахь нохчийн меттан меттигах а йуьхьанцара кхетамаш кхолла;

- нохчийн меттан фонетикех, лексикех, грамматикех, орфографех, пунктуацех йуьхьанцара хаамаш кхолла;
- къамелан гIуллакхдарехь карадерзийнчу хаарех пайдаэца хаар кхолла, къамелехь Iамийнчу лексикех пайдаэца, карайерзийнчу лексикех а, маттах долчу хаарех а пайда а оьцуш, барта аларш хIитто;
- къамелан этикетехула Iамийнчу кепех пайда а оьцуш, къамелан тIекеренехь дакъалаца;
- нохчийн маттахь къамелан гIуллакхдаран массо а тайпанаш (ладогIар, къамел дар, йешар, йоза) вовшахтаха а, кхио а, билгалйинчу темехула даккхий доцу дийцарш хIитто хаар кхолла.

КЛАССАШКАХУЛА ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ

2 КЛАСС

Дешархо Iемар ву:

- тIекеренан коьрта гIирс санна, мотт тIеэца;
- тергамах а, анализах а мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- дашехь дешдакъойн барам билгалбаккха (къасто) (мукъазчеран цхьаьнакхетарш долчу дешнашкахь а цхьаьна); дош дешдакъошка декъа;
- *е, ё, ю, я* элпийн гIуллакх тидаме а оьцуш, абзнийн а, элпийн а хIоттаман цхьаьнабар къасто;
- цхьанаораман дешнаш лаха (каро);
- дашехь орам билгалбаккха (атта меттигаш);
- текстехь дукха маьIнийн дешнех пайдаэцна меттигаш гучуйаха а, церан маьIнех кхета а, дешаран дошамашкахула маьIна нисдан а; синонимех а, антонимех (кхетамийн цIераш а ца йохуш) пайдаэцна меттигаш гучуйаха;
- долахь а, йукъара а цIердешнаш боху кхетамаш къасто (определять);
- «*мила?*», «*хIун?*» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- «*хIун до?*», «*хIун дина?*», «*хIун дийр ду?*» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- «*муха?*», «*хьенан?*», «*стенан?*» бохучу хаттаршна жоп лун дешнаш довза;
- Iаларан Iалашоне, эмоцин иэшаре хьаьжжина, предложенин тайпа къасто;
- Iамийнчу нийсайаздаран бакъонех пайдаэца, царна йукъахь: адамийн цIерашкахь, дайн цIерашкахь, фамилешкахь, дийнатийн цIерашкахь, меттигийн цIерашкахь доккха элп; дештIаьхенийн цIердешнашца къаьстина йазйар;
- дешнаш а, предложенеш а, 45 дашал сов барам боцу тексташ а нийса схьайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);
- Iамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, дешнаш, предложенеш, 40 дашал сов барам боцу тексташ а олуш дIайазйан (йукъахдитарш а доцуш, элпаш а ца талхош);

- опискаш, Iамийнчу бакъонашна долу гIалаташ схъалаха а, нисдан а;
- Iаматан дошамех пайдаэца;
- нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (эшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн бух тIехь 2-4 предложени) хIитто;
- суьртан репродукцихула барта дийцар хIотто;
- йешначун (хезначун) буха тIехь барта а, йозанан кепяхь а (1-2 предложени) цхьалхечу жамIийн кеп кхолла;
- хаттаршца царна йукъара маъIнийн уьйр а къастош, дешнех предложенеш хIитто;
- декъалдарийн билгалдинчу масалийн анализ дIайахьарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йан, текстийн-декъалдарийн хIоттаман анализ йан;
- текстан тема билгалйаккха а, текстана цуьнан тема гойту цIе тилла а;
- уьйр йоцчу предложенех, текстан дакъойх текст хIотто;
- хаттаршна тIе а тевжаш, 30-45 дешнийн барамехь дийцаран текстан ма-йарра схъаййцар дIайаздан;
- шен дешнашца Iамийнчу кхетамийн маъIнех кхето; Iамийнчу кхетамех пайдаэца.

3 КЛАСС

Дешархо Iемар ву:

- къоман тIекеренан мотт санна нохчийн меттан маъIнах кхето;
- лингвистикин экспериментах мотт бовзаран некъах санна пайдаэца;
- билгалйинчу параметрашца дашехь а, дашехь доцуш а аьзнийн характеристика йан, дустар кхочушдан, классификаци йан.
- дешан аьзнийн-элпийн анализ йан (транскрипци ца йеш);
- цхъанаораман дешнаш а, цхъана дешан кепаш а къасто; цхъанаораман дешнаш а, синонимаш а къасто;
- билгал къасталучу морфемашца долчу дешнашкахь чаккхе, орам, дешхьалхе, суффикс схъалаха (каро);
- синонимех а, антонимех а пайдаэцна меттигаш гучуйаха; тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнашна синонимаш а, антонимаш а йало;
- нийсачу а, тIедеанчу а маъIнехь далийна дешнаш (атта дешнаш) довза;
- текстехь дешан маъIна къасто;
- къамелехь а, йозанехь а *-р, -хо, -ча* суффиксашца долчу дешнех пайдаэца;
- хъастаран-жимдаран суффиксийн гIоьнца дешнаш кхолла (*цIа-цIелиг, кема-кемалг...*);
- цIердешнаш довза; цIердешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахь, дожар;
- билгалдешнаш довза; билгалдешнийн грамматикин билгалонаш къасто: класс, терахь,

дожар;

- лааме а, лаамаза а билгалдешнаш къасто;
- цхьаллин йа дукхаллин терахьан бен кеп йоцу цІердешнаш къасто (довза);
- хандешнаш довза; «хІун дан?» бохучу хаттарна жоп лун хандешнаш къасто; хандешнийн хан билгалйаккха;
- йаххийн цІерметдешнаш (йуьхьанцарчу кепехь) довза; йаххийн цІерметдешнех, текстехь ца оьшу йух-йуха аларш дІадахархьама, пайдаэца;
- дештІабхьенаш а, дешхьалхенаш а къасто;
- аларан Іалашоне а, эмоцин иэшаре а хьабжжина, предложенин тайпа къасто;
- предложенин коьрта а, коьртаза (тайпанашка а ца йоькьуш) меженаш лаха;
- йаьржина а, йаьржаза а предложенеш йовза;
- дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схьайазйан;
- Іамийна нийсайаздаран бакьонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дІайазйан;
- опискаш а, Іамийнчу бакьонашна долу гІалаташ а лаха, нисдан;
- тайп-тайпанчу тайпанийн текстех кхета, текстехь балийна (белла) хаам схьалаха;
- бешначу (хезначу) хааман буха тІехь барта а, йозанехь а (1-2 предложени) цхьалхечу жамІийн кеп кхолла;
- нийсааларан (орфоэпин) норманаш, нийса интонаци (иэшар) лар а йеш, барта диалоган а, монологан а аларш (билгалйинчу темина, тергамийн буха тІехь 3-5 предложенех) хІитто; къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар, бехк цабиллар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ (2-4 предложени) кхолла;
- текстехь предложенийн уьйр къасто (**а** хуттурган гІоьнца);
- текстехь коьрта дешнаш къасто;
- текстан тема а, текстан коьрта ойла а билгалйаккха;
- текстан дакъош (абзацаш) билгалдаха а, коьртачу дешнийн йа предложенийн гІоьнца церан маьІнийн чулацам гайта а;
- текстан план хІотто, цунна тІоьхула текст кхолла а, текст нисйан а;
- йеллачу, массара цхьабна йа ша хІоттийнчу планаца ма-дарра схьадийцар дІайаздан;
- шен дешнашца Іамийнчу кхетамийн маьІнех кхето; Іамийнчу кхетамех пайдаэца;
- дошаман гІоьнца дешан маьІна нисдан;
- мини-таллам дІабахьа, проектан гІуллакхдарехь дакъалаца.

Тематикин планировани

Белхан программа хЮттош, тематикин планированехь тидаме эцна хила йеза дешаран-методикин коьчалш ларалуш йолчу ЭОР-х пайдацаран таронаш.

2 класс (34 сахьт)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Iамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а. Дешархойн гIуллакхдаран характеристика
1.	Матгах лаьцна йукъара хаамаш (1 сахьт, кхидIа курсан массо декъехь Iамадо)	Мотт адамийн тIекеренан коьрта гIирс а, къоман культурин хилам а санна. Россин а, дуьненан а меттан шортенан тайп-тайпаналлех йуьхьанцара кхетамаш. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ.	«Адамийн дахарехь меттан а, къамелан а маьIна» темина къамел. Мотт къоман культурин хилам а, адамийн уьйран коьрта гIирс хиларх йукъахь жамIан кеп йалор. Шимма цхьаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор. Россин Федерацехь меттанийн шорталлех болу хаамаш бийцаре бар. Мотт Iаморан некъех лаьцна диалог. Йукъахь жамIан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Iаморан некъаш.
2.	Фонетика, графика, орфоэпии (2 сахьт, кхидIа курсан массо декъехь Iамадо)	Аьзнийн маьIна къасторан гIуллакх; аьзнаш а, элпаш а; зевне, къора мукъаза аьзнаш а довзар. Озан башхаллин характеристика: мукъа – мукъаза; зевне – къора мукъазнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъа фонемаш (<i>аь-аь, оь-оь, уь-уь</i>) а, уьш элпашца билгалйар а (<i>аь, оь, уь, яь, юь</i>). <i>Я, яь, ю, юь, е(ё)</i> элпашца дешнаш. <i>Э, е</i> элпашца дешнаш. Деха а, доца а мукъанаш. <i>Й</i> элпаца долу дешнаш. Нохчийн меттан ша-тайпа мукъаза фонемаш (<i>гI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I</i>) а, уьш элпашца билгалйар а. <i>Щ, ь, ы, ф</i> элпашца долу дешнаш. Шеконца [<i>оьв</i>], [<i>ой</i>], [<i>эв</i>] хеза дешнаш нийсайздар. Дешнаш дешдакъошка декъар (мукъаза элпийн	Схемина тIе а тевжаш, аьзнийн характеристика кхочушйар. Дешнашкахь элпийн а, аьзнийн а барам базар. Мукъачу а, мукъазчу а аьзнийн артикуляцин башхаллаш. Аьзнийн а, аьзнийн цхьаьнакхетарийн нийса алар. Шаьш билгалдечу озан характеристикехула элпийн классификаци кхочушйар. Меттан коьчална тIехь тергам: я, яь, ю, юь, е (ё), э, е элпашца долчу дешнийн аьзнийн-элпийн хЮттамехь йолчу башхаллех кхетор. Нохчийн меттан ша-тайпанчу аьзнийн дифференциаци йар. Шалхачу мукъазчу аьзнийн (гI, кI, къ, кх, пI, тI, хI, хь, цI, чI, I) алар. Долахьчу а, йукъарчу а цIерашкахь элпийн, аьзнийн барам базар, хIора нисйеллачу меттехь элпийн, аьзнийн бараман

		<p>цхъаьнакхетарш дерш а цхъаьна).</p> <p>Дошамашца болх беш алфавитах болчу кхетамах пайдаэцар.</p> <p>Элпийн боцу графикаин гIирсаш: дешнашна йуккъехь кIайдарг, сехьадаккхаран хъаьрк, абзац (цIен могIа), сацаран хъаьркаш (Iамийнчун барамехь).</p>	<p>галморзахаллех кхетор.</p> <p>Цхъана могIанера вукху могIане даха аьтто хиларца дешнаш вовшашца дустар.</p> <p>Графикаин гIирсех нийса пайдаэцар а, кхетор а: кIайдарг, дош сехьадаккхаран хъаьрк, абзац, предложенин чаккхенгахь тIадам. Дош сехьадаккхаран бакьонах пайдаэцар.</p>
3.	Лексика (5 сахьт)	<p>Дош декаран а, маьIнин а цхъаалла санна.</p> <p>Дешан лексикаин маьIна (йукъара кхетам).</p> <p>Текстехула дешан маьIна билгалдаккхар йа дошаман гIоьнца маьIна нисдар.</p> <p>ЦхъанамаьIнийн а, дукхамаьIнийн а дешнаш (атта дешнаш, тергам).</p> <p>Къамелехь синонимех а, антонимех а пайдаэцарна тIехь тергам.</p>	<p>Дидактикин ловзар: «Муьлха дош ду хаал?» (суьрташкахула дешнаш довза деза).</p> <p>Тобанашца болх: текстехь дешан маьIнина тIехь тергам, текстана тIе а тевжаш, дешан маьIна билгалдар.</p> <p>Практикин болх: дошам тIера, хъайна хьалха ца хууш хиллачу, кхаа дешан маьIна схьайазде.</p> <p>Тобанашца болх: кроссворд кхочушйар.</p> <p>Дешнийн тайп-тайпана маьIна гойтучу суьрташца болх, масала: <i>мотт, нIаьна...</i>, суьрташна тIе а тевжаш, дукхамаьIнийн дешнийн маьIнех кхетор.</p> <p>Синонимийн, лексикаин маьIнина а, шайх пайдаэцначу предложенешна а тIе а тевжаш, маьIнийн тераллина а, башхаллина а тIехь тергам.</p> <p>Шина синонимах, харжамна комментари а йеш, билгалйинчу предложенехь уггар догIург харжа хаар карадерзорна тIехьажийна шардар.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: текстехь синонимаш лахар.</p> <p>Суьрташца болх: суьртийн кепехь беллачу хаамах кхетаран а, далийнчу дешнашца – антонимашца иза цхъаьнайало хааран а хаарш кхиор.</p> <p>Дидактикин ловзар: «Дуьхьал маьIна долчу дешан цIе йаккха».</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: билгалдинчу дешнашна антонимаш йалор.</p> <p>Практикин болх: предложенешкахь антонимаш лахар.</p>
4.	Дешан хIоттам (морфемика)	<p>Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна.</p> <p>Цхъанаораман (гергара) дешнаш. Цхъанаораман</p>	<p>«Гергара стаг хъанах олу?» темина дешаран диалог.</p> <p>«Гергара дешнаш» боху кхетам йукъабалор.</p>

	(1 сахът)	(гергарчу) дешнийн билгалонаш. Дешнашкахь орам къастор (атгачу меттигашкахь).	Гергарчу дешнашна тӀехь тергам (тералла, башхалла). Ловзаран кепехь шардар: «Совнаха дош караде». Меттан коьчална а, суьрташна а тӀехь тергам: къамелехь шена зеделлачунна а, суьрташна а тӀе а тевжаш, масех гергарчу дешан маӀнаш дуьхь-дуьхьал хӀиттор, дешнийн маӀнашкахь терачух а, къабстачух а хетарг алар, шен гӀоьнца, дерриг гергарчу дешнийн маӀнах кхето таро лун дош гучудаккхар. Дешаран диалог: «Гергарчу дешнийн йукъарчу декъах хӀун ала мегар ду?» Цхьаьна бен болх: дешнашкахь коьрта дакъа билгалдар (орам).
5.	Морфологи (5 сахът)	Къамелан дакъош. ЦӀердош (довзийтар): йукъара маӀна, хаттарш («мила?», «хӀун?»), къамелехь пайдаэцар. Йукъара а, долахь а цӀердешнаш (фамилеш, цӀераш, дайн цӀераш, дийнатийн цӀераш, меттигийн цӀераш).	Дешаран диалог: «Вайн къамел стенах лаьтта?» «Къамелан дакъош» боху кхетам йукъабалор. Билгалдинчу дешнийн гуламна тӀехь тергам: хӀун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамӀ дар, «цӀердош» кхетам йукъабалор. Шимма цхьаьна бен болх: муьлхачу хаттаршна жоп ло хьаьжжина, цӀердешнаш шина тобане декъар («хӀун?» йа «мила?»). Адамийн цӀераш, ден цӀераш, фамилеш, дийнатийн цӀераш, меттигийн цӀераш билгалйечу цӀердешнех лаьцна дешаран диалог. «Долахь», «йукъара» боху кхетамаш йукъабалор. ЦӀердешнийн лексикин маӀнина тӀехь тергам. Шардар: билгалбинчу баххашца текстехь дешнаш лахар (масала, дешаран гӀирсийн цӀераш йоху дешнаш, Ӏаламан хиламийн, доьзалан декъашхойн, и.д.кх.). Дифференциаци йарехула тӀедиллар: дешнийн тобанийн йукъара билгало гучуйаккхар.
		Хандош (довзийтар): йукъара маӀна, хаттарш («хӀун до?», «хӀун дина?», «хӀун дийр ду?»), къамелехь пайдаэцар.	Билгалдинчу дешнашна тӀехь тергам: хӀун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамӀ дар, «хандош» боху кхетам йукъабалор. Хандешан лексикин маӀнина тӀехь тергам. Дифференциаци йарехула тӀедиллар: хаттаршка хьаьжжина хандешнаш тобанашка дерзор.

			<p>Практикин болх: дешнийн гуламна йукъара хандешнаш схъайаздар.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: текстехь хандешнаш карор.</p> <p>Ша бен болх: предложенина хандош йукъахIаттор.</p>
		<p>Билгалдош (довзийтар): йукъара маъІна, хаттарш («муха?», «хъенан?» «стенан?»), кьамелехь пайдаэцар.</p> <p>зависимости от того, какие признаки предметов они обозначают (цвет, вкус, размер).</p> <p>Работа в группах: соотнесение имен прилагательных и вопросов к ним (муха? хъенан? стенан?).</p>	<p>Билгалдинчу дешнашна тІехь тергам: хIун билгалйо, муьлхачу хаттарна жоп ло, жамI дар, «билгалдош» боху кхетам йукъабалор.</p> <p>Билгалдешан лексикин маъІнина тІехь тергам.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: муха? бохучу хаттарна жоп луш долу билгалдешнаш, хIуманан муьлха билгало (бос, чам, барам) гойту хъаьжжина, кхаа тобане дIасадекъар.</p> <p>Тобанашкахь болх: билгалдешнаш а, царна хIиттош долу хаттарш а цхъаьнадалор (муха? хъенан? стенан?).</p> <p>Ша бен болх: текстера билгалдешнаш схъайаздар.</p> <p>Дифференциаци йарехула тIедиллар: билгалдешнийн тобанан йукъара билгало гучуйаккхар.</p> <p>Практикин болх: билгалдешнаш (деллачу билгалдешнашна йукъара) предложенешна йукъайаздар.</p>
		<p>ДештIаьхье. Уггар йаьржина дештIаьхьенаш: <i>тIе, тIера, чу, чубра, кIел</i>, и. д. кх.</p>	<p>Шардар (тергам): муьлха предложени нийса хIоттийна йу?</p> <p>Масала, Чорпа йай тІехь йу. Чорпа йай чохь йу...?</p> <p>«ДештIаьхье» боху кхетам йукъабалор.</p> <p>«Стенна оьшу дештIаьхьенаш?» темина дешаран диалог.</p> <p>Кхолларалин болх: тайп-тайпанчу дештIаьхьенех пайда а оьцуш, цхъатеррачу дешнийн гуламах предложенеш хIиттор.</p> <p>Ловзаран кепехь шардар: «ДештIаьхьенаш тиллайелла».</p>
6.	Синтаксис (3 сахьт)	<p>Предложенехь дешнийн кьепе; предложенехь дешнийн уьйр (карладаккхар).</p> <p>Предложени меттан дакъа санна. Предложени а, дош а. Предложенин дашах кьастар.</p> <p>Аларан Iалашоне хъаьжжина, предложенийн тайпанаш: дийцаран, хаттаран, тIедожоран предложенеш.</p> <p>Синхаамийн изшаре (эмоцин окраске)</p>	<p>Дашна а, предложенина а тІехь тергам.</p> <p>«Предложенехь дешнаш вовшех муха дозу?» темина дешаран диалог.</p> <p>Шардар: нийса хIиттийна предложенеш схъакъастор (билгалйинчарна йукъара).</p> <p>Дешаран диалог: «Предложенин чаккхенгахь муьлха хьарк дилла деза муха хаа деза?».</p> <p>Тобанашкахь болх: кеп талхийнчу текстехь предложенийн,</p>

		хъабжжина, предложенийн тайпанаш (интонацехула (иэшарехула): айдаран а, айдаран йоцу а предложенеш.	чаккхенгахь йогӀу сацаран хъаьрк хӀотторца, доза къастор. Шимма цхъаьна бен болх: дешнийн билгалбаьккхинчу гуламах предложенеш хӀиттор. Шимма цхъаьна бен болх: эмоцин иэшаре хъабжжина къаьсташ йолу предложенеш йустар, йогӀучу иэшарца предложенеш алар.
7.	Орфографи а, пунктуаци а (9 сахьт)	Предложенин йуххьехь а, долахь цӀерашкахь а доккха элп (цӀераш, фамилеш, дийнатиин цӀераш); предложенин чаккхенгахь сацаран хъаьркаш; дош цхъана моґларера вукху моґларе сехьадаккхар (дешан морфемин декьадалар тидаме а ца оьцуш); Нийсайаздаран син иралла нийсайаздаран гӀалат дан тарлун меттигах кхетар санна. Дешан йаздар къасторхьама (нисдархьама), Iаматан тӀерачу нийсайаздаран дошамах пайдаэцар. Нийсайаздаран бакьонаш а, царах пайдаэцар а: долахь цӀерашкахь доккха элп: цӀераш, фамилеш, дайн цӀераш, дийнатиин цӀераш, меттигийн цӀераш; йукьарчу цӀерашкахь а, кхечу къамелан дакъошкахь а (нохчийн меттан дешнашкахь) <i>я, яь, ю, юь, е (ӕ)</i> элпийн нийсайаздар, тӀеэцначу (йукьарчу) дешнашкахь <i>я, ю, е (ӕ)</i> элпийн нийсайаздар; долахь цӀерашкахь: цӀерашкахь, фамилешкахь, дайн цӀерашкахь, дийнатиин цӀерашкахь, меттигийн цӀерашкахь (нохчийн меттан дешнашкахь) <i>я, яь, ю, юь, е (ӕ)</i> элпийн нийсайаздар, тӀеэцначу дешнашкахь (долахь цӀерашкахь) <i>я, ю, е (ӕ)</i> элпийн нийсайаздар; нохчийн меттан мукьазчу элпийн (<i>кь, кI, кх, гI, и.д.кх.</i>) нийсайаздар; шеконца [<i>овв</i>], [<i>ой</i>], [<i>эв</i>] хезачу дешнийн нийсайаздар (- <i>эв, -авв, -ев</i>); <i>ц, ь, ы, ф</i> элпашца долчу дешнийн нийсайаздар; деха мукьа <i>и, уь</i>	Дешаран диалог: «Схъайазьарехь дарийн къепен алгоритмах муха пайдаэца беа?» Комментарица йоза кхочушдар: йаздечу долахьчу а, йукьарчу а цӀердешнашнийн дӀайаздаран башхаллех кхетор. Деха <i>и, уь</i> элпашна тӀаьхьа <i>й</i> элп йазьаран бакьо тӀечIагӀйарна шардар. Вовшеталлар. Бакьонах пайдаэцаран ша шена таллам бар. Меттан коьчална тӀехь тергам: дош сехьадаккхаран бакьонца доьзначу хаттарна, билгалйинчу коьчалан анализан буха тӀехь жоьпан кеп йалор, дешнаш сехьадахаран бакьо къастор (тайар). Таблица болх (цхъана бӀоґIамалгехь дешнаш дешдакъошца декьна ду, вукху бӀоґIамалгехь изза дешнаш сехьадахарна декьна ду): дешнаш дешдакъошка декьаран, дешнаш сехьадахаран башхаллаш дуьхь-дуьхьал хӀиттор, къаьсташ долчух кхетам балар. Практикин болх: сехьадаха мегачу кепара декьарца дешнаш дӀайаздар, дешнаш сехьадохуш декьарехь ша шена мах хадор кхочушдар. Дифференциаци йарехула тӀедиллар: билгалбинчу буха тӀехь дешнаш карор (сехьадаха ца мега дешнаш). Шимма цхъаьна бен болх: дешнаш сехьадахарна декьарехь даьхначу гӀалатех кхетор. Ша шена таллам: шен кхечу предметашкара йозанан белхаш, дешнаш сехьадахаран бакьонах пайдаэцарехь хила тарло гӀалаташ нисдаран Iалашонца, таллар. Практикин болх: долахь цӀердешнаш йаздаран бакьонах пайда а оьцуш, предложенеш дӀайазьар. Шимма цхъаьна бен болх: долахь цӀердешнийн (цӀераш,

		<p>хезачохъ <i>й</i> элп йаздар; дештІаьхъенаш цІердешнашца къаьстина йазйар.</p>	<p>фамилеш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш) йаздаран бакъонах тІейоьжначу кепехъ пайдаэца дезачу хаттаршна жопаш далар.</p> <p>Кхоллараллин тІедиллар: пхеаннал кІеззиг долахъ цІердош (цІераш, фамилеш, дийнатийн цІераш, меттигийн цІераш) шеца долу текст йазйар.</p> <p>Дешаран диалог: «Муха хІотто йеза, хила тарло нийсайаздаран гІалат гучудаккхархъама, дарийн къепен план».</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: гергарчу дешнийн могІанехъ гергара доцу дош гучудаккхар.</p> <p>Комментарица йоза кхочушдар: [оьв], [ой], [эв] аьзнашца долчу дешнийн нийсайаздарехула Іамийнчу бакъонах пайдаэцар шардар.</p> <p>Нийсайаздаран тренинг: <i>я, яь, ю, юь, е</i> элпашца долчу йукъарчу, долахъчу цІердешнийн нийсайаздар.</p> <p>Суьрташца а, царна буха йаздинчу дешнашца а болх, <i>кІора-къора, го-гоь</i>, и.д.кх. тайпанан дешнийн анализ кхочушйо.</p> <p>Тобанашкахъ болх: билгалбаьхначу баххашца дешнийн тобанаш йар: цхъаьнадогІу йа ца догІу дешан орамехъ мукъазчу аьзнийн алар а, йаздар а.</p> <p>Шимма цхъаьна бен болх: текстехъ Іамийнчу бакъонашца догІучу дешнийн йаздаран декъехъ тІечІагІдарш далор.</p>
8.	Къамел кхиор (8 сахьт)	<p>Коммуникативни хьесап эьсараллица кхочушдархъама, барта тІекеренан Іалашонашца а, хьелашца а цхъаьнабогІу меттан гІирсаш харжар (деллачу хаттарна жоп далархъама, шена хетарг алархъама). Къамел дан хаар (дІадоло, къамелехъ дакъалаца, къамел чекхдаккха, тидам тІеберзо, и. д.кх.). Къамелан диалоган кеп практикехъ карайерзор. Дешаран а, Іер-дахаран а тІекеренан хьелашкахъ къамелан этикетан норманаш а, орфоэпин (нийсааларан) норманаш а ларйар. Цхъаьна гІуллакхдарехъ шимма</p>	<p>Шен дІаьаьарехъ дешархой тІекеренан хьолан башхаллаш билгалйаха Іема дешаран диалог: Іалашонаш, хьесапаш, декъашхойн хІоттам, меттиг, хан, коммуникацин гІирсаш.</p> <p>Диалоган жамІдар: тІекеренан хьолехъ тІекеренан Іалашо сецор, хъаьнца, мичахъ дІахьош йу тІекере мехала хиларх а, меттан гІирсаш харжар хьолан оцу башхаллахъ доьзна хиларх а хьехархочун хаам.</p> <p>Билгалйинчу масех репликехъ комментарешца нийсаниг барта харжар, Іалашонца а, тІекеренан хьелашца а цхъаьнабогІу меттан гІирсаш харжар бух болуш хилар тІечІагІдар.</p> <p>Ролашкахъ ловзарш, къамел дІадахъаран хаарш карадерзорна</p>

		<p>цхьаьна а, тобанашкахь а болх дӀахьуш, бартбан а, йукъарчу сацаме ван а хаар.</p>	<p>лерина сценкаш хӀиттор: дӀадоло, къамелехь дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тӀеберзо, и. д. кх. Кхоллараллин тӀедиллар: къамел дӀадоло, къамелехь дакъалаца, чекхдаккха, тидам шена тӀеберзо, и.д.кх. ышучу хьелашкахь шен диалогаш хӀиттор. Къамелан этикетан норманашна тергам. Этикетан аларш шардар йукъалоцу ролашкахь ловзар. ХӀора дийнан тӀекере кхочушӀарехь, шен къамелан культурин мах хадоран Ӏалашонца, шена тӀехь тергам. Шардар: билгалӀинчу тексташкахь тӀекеренан бакъонашца, къамелан этикетан норманашца доьзна гӀалаташ схьакарор, карийна гӀалаташ нисдар. «Тергамхой» ролашкахь ловзар, ловзаран Ӏалашо йоьзна йу урокехь а, переменашкахь а барта тӀекеренан меттан а, меттан боцу а гӀирсийн харжар нийса хиларан мах хадорца. Кхоллараллин тӀедиллар: диалогехь дакъалацаран бакъонашца долу плакат кхоллар (ладогӀа хаар, репликаш нийса тӀеэца хаар, къамелехь дакъалаца, хетарг дийца).</p>
		<p>Суьртан репродукцихула барта дийцар хӀоттор. Ша бинчу тергамашкахула а, хаттаршкахула а барта дийцар хӀоттор.</p>	<p>Суьртийн репродукцешца болх, суьртана шен эмоцин откликан анализ йар, хӀиттийнчу хаттаршна жобпаш далар. Хаттаршна тӀе а тевжаш, суьрта тӀехула барта дийцар хӀоттор. Исбаьхьаллин музеехула виртуале экскурси.</p>
		<p>Текст. Текстан билгалонаш: текстера предложенийн маӀнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьалх-тӀаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Текстан тема. Коьрта ойла. Текстан цӀе. БилгалӀинчу тексташна цӀе харжар. Текстан дакъойн (абзацийн) хьалх-тӀаьхьалла. Предложенияйн а, абзацийн а роӀалла талхийна тексташ нисйар. Текстийн тайпанаш: суртхӀоттор, дийцар, ойлайар, церан башхаллаш (йуьхьанцара довзийтар).</p>	<p>Дешаран диалог «Дош, предложени, текст йустар», диалог кхочушӀарехь дешан, предложенин, текстан тераниг, къаьсташ дерг гучудаккхар. Меттан коьчална тӀехь тергам: текстийн а, «текст цахиларийн» (предложенияйн хьал-тӀаьхьалла галӀаьккхина/йукъарчу темица йоьзна йоцу масех предложенин/цхьана хӀуманах лаьцна, амма ойла ца гойту масех предложени) масех масал, текстан билгалонийн йустар, гучуйахар: текстехь предложенийн маӀнийн цхьаалла; текстера предложенийн хьал-тӀаьхьалла; текстехь кхочушхилла йаьлла ойла гайтар. Шимма цхьаьна бен болх: текст а, предложенийн гулам а</p>

		<p>Декъалдар а, декъалдаран открытка (диллина кехат) а.</p> <p>Текстах кхетар: текстехь болчу хааман буха тIехь цхьалха жамIаш кепе далоран хаар кхиор.</p> <p>Нийсачу интонацица (иэшарца) текстан хозуьйтуш исбаьхьаллин йешар.</p> <p>Хаттаршна тIе а тевжаш, 25-35 дешан барамехь йолу дийцаран текст ма-йарра схьаййцар.</p>	<p>къастор, шена хетарг тIечIагIдар.</p> <p>Текстера предложенийн уьйран некъашна тIехь тергам, текстехь предложенийн уьйран некъех шена хетарг алар.</p> <p>Текстехь предложенийн хьалх-тIаьхьаллина тIехь тергам.</p> <p>Ша бен болх: талхийна текст йухаметтахIоттор – текстехь предложенийн нийса роIалла къастор.</p> <p>Практикин болх: билгалйинчу текстийн коьртачу маьIнин кеп кхоллар.</p> <p>Текстан хIоттамна тIехь тергам, текстан хIоттаман дакъа санна абзац йовзийтар.</p> <p>Цхьаьна бен болх: абзацийн хьалх-тIаьхьаллин къепе талхийнчу текстехь абзацийн роIалла къастор.</p> <p>Дифференциаци йарехула тIедиллар: дийначу текстехь абзацаш къастор.</p> <p>Дийцаре дар: муха йоьзна йу текстан коьрта ойлахIора абзацан чулацамца.</p> <p>Практикин болх: текстан коьртачу ойланан кеп йалор.</p> <p>Цхьаьна бен болх: текстана цIе харжар.</p> <p>Тобанашкахь болх: цхьана текстана тайп-тайпана цIераш харжар.</p> <p>Практикин болх: цIеран а, текстан а йогIуш хилар /йогIуш цахилар къастор, шена хетарг тIечIагIдар.</p> <p>Кхоллараллин болх: билгалйинчу цIарца текст хIоттор.</p> <p>Практикин болх: абзацийн галйаьккхина роIалла йухаметтахIоттор, нийина текст дIайазйар.</p> <p>Дешаран диалог: «Муьлха Iалашонаш хила мега тексташ кхоллараллехь? », текст кхолларан Iалашонех дешархоша шайна хетарг алар.</p> <p>Текст-суртхIотторна башхаллашна тIехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор, текстехь суртхIоттор кхолларан гIирсаш карор.</p> <p>Текст-дийцарна башхаллашна тIехь тергам, цуьнан башхаллаш къастор.</p>
--	--	---	---

			<p>Текст-ойлайарна башхаллашна тЕхь тергам, цуьнан башхаллаш къастор.</p> <p>Тобанашкахь болх: текст-дийцарш текст-сурхЮотторца йустар. Декъалбарийн далийнчу масалшна анализ йарехь декъалваран жанран башхаллаш йийцаре йар, текстийн-декъалбарийн хЮоттаман анализ йар.</p> <p>Кхоллараллин тЕдиллар: декъалваран открыткин текст кхоллар (декъалваран бахъана дешархоша шаьш хоржу).</p> <p>Схъайийцаран (25-35 дешан барамехь дийцаран текст) бух санна йалийнчу текстан чулацамна йукъахь анализ йар.</p> <p>Дешнаш, предложенеш, 60 дашал сов барам боцу тексташ нийса схъайазйан.</p> <p>Іамийна нийсайаздаран бакъонаш тидаме а оьцуш, 55 дашал сов барам боцу тексташ олуш дІайазйан.</p> <p>Текстана хІиттийнчу хаттаршна барта жопаш далар.</p> <p>Хаттаршна тЕ а тевжаш, текст барта схъайийцар.</p> <p>Хаттаршна тЕ а тевжаш, текстан чулацам йозанан кепехь ма-барра схъабийцар. Схъадийцар нисдан аьтто хуьлубуйту ша шена таллам бар.</p>
--	--	--	--

3 класс (34 сахът)

№ п/п	Дакъа	Чулацам	Іамор вовшахтохаран некъаш а, кепаш а. Дешархойн гІуллакхдаран характеристика
1.	Нохчийн маттах болу хаамаш (1 сахът¹, Іамор курсан дерриг дакъошкахь дІахьо)	Нохчийн мотт тІекеренан мотт санна. Мотт бовзаран некъаш: тергам, анализ, лингвистикин эксперимент.	«Доьзалехь а, йукъараллехь а нохчийн маттах пайдаэцар» темина къамел. Мотт къоман культурин хилам а, адамиин уйран (тІекере лелоран) коьрта гІирс хиларх йукъахь жамІан кеп йалор. Шимма цхъаьна бен болх: нохчийн меттан хазаллех а, хьал долуш хиларх а хетарг кепе далор. Меттан кхиаран некъех лаьцна диалог. Нохчийн мотт кхиорах а, Іалашбарах а лаьцна хаамаш бийцаре бар. Йукъахь жамІан кеп йалор: тергам а, анализ, а – мотт Іаморан некъаш.
2.	Фонетика, графика, орфоэпи (курсан массо декъехь Іамадо) (2 сахът)	Нохчийн меттан аьзнаш: мукъа/мукъаза, къора/зевне мукъазнаш. Деа а, доца а мукъа аьзнаш. Йеа а, йоца а дифтонгаш иэ, уо, уьш йазйар а. Нохчийн маттахь ь гІуллакх. ь, ь долчу дешнашкахь (айъа, тетрадь...) аьзнийн а, элпийн а хІоттаман базар. Дошамашца, справочникашца, каталогашца болх беш, алфавитах пайдаэцар. Аьзнийн а, аьзнийн цхъаьнакхетарийн а аларан норманаш; дешнашкахь мукъачу аьзнийн дохалла (нохчийн маттахь жигара пайдаоьцучу дешнийн масалшца).	Азнийн классификаци дІайахьа ладаме билгало къастор. Шимма цхъаьна бен болх: тІаьхьабогІучу йукъахь бечу талламца аьзнийн билгалбинчу гуламна классификации йар. Тобанашкахь болх: дешнийн билгалбинчу гуламехь элпийн а, аьзнийн а барам базар. Ша бен болх: билгалдина дешнаш алфавитан къепехь дІайаздар. Дифференциаци йарехула тІедиллар: алфавитан къепехь цІераш дІанисйеш кхочушдинчу тІедилларехь гІалаташ карор. Дешнийн нийса алар а, йазйар къасторхьама нийсайаздаран дошамца болх бар. Дошамашца, справочникашца алфавитах долчу хаарех боьзна болх барехула курсан массо дакъо Іаморехь практикин болх. Мукъачу аьзнийн дохаллина тІехь тергам.

¹ Выделенное количество учебных часов на изучение разделов носит рекомендательный характер и может быть скорректировано с учётом резервных уроков (10 ч.) для обеспечения возможности реализации дифференциации процесса обучения и расширения содержания с учётом образовательных потребностей и интересов обучающихся.

			Ловзаран кепехь шардар: тайп-тайпанчу предложенешкахь нийса дIадеша дош
3.	Лексика (5 сахьт)	Дешан лексикин маъІна. Дешан нийса а, тIедеана а маъІна (довзийтар).	Дешаран диалог: «Мичахь лаха деза цадевза дешнаш?» Дешнийн маъІнех хьехархочун дийцар. Суьртийн буха тIехь дешнийн маъІнашна тIехь тергам. Дошаман статья лъацна хьехархочо дийцар, статьян хIоттамна тIехь тергам. Ша бен болх: Тетрадь тIе дешан (билгалдинчу дешнех хаьржинчу) дошаман статья схьайазйар. Шимма цхьаьна бен болх: предложенешкахь нийсачу а, тIедеанчу а маъІнашкахь дешнаш карор.
4.	Дешан хIоттам (морфемика) (1 сахьт)	Орам дешан ца хилча ца долу дакъа санна; цхьанаораман (гергара) дешнаш; цхьанаораман (гергарчу) дешнийн билгалонаш; цхьанаораман дешнаш а, синонимаш а довзар; дешнашкахь орам къастор (аттачу дешнашкахь); чаккхе, дешан хийцалуш долу дакъа санна. Цхьанаораман дешнаш а, цхьана дешан кепаш а. Орам, дешхьалхе, суффикс – дешан маъІне дакъош. -р, - хо, -ча суффиксашца долу дешнаш. Хьастаран-жимдаран суффиксашца дешнаш кхоллар (цIа-цIелиг, кема-кемалг,..).	Дешаран диалог: «Муха къастало дешнийн гергарло?» «Орам», «цхьанаораман дешнаш» бохучу кхетамашца болх: Iамат тIехь йалийнчу бакъонийн анализ. Ша бен болх: дешнийн билгалбинчу гуламехь билгалбаккхинчу орамца дешнаш каро. Шимма цхьаьна бен болх: гергара дешнаш харжар (лахар). (Текстехь) Гергара дешнаш лахаран Iалашонца текстан анализ. Тобанашкахь болх: билгалбинчу моIарехь совнаха дош карорна (гучудаккхарна) лерина тIедиллар кхочушдар (масала, гергарчу дешнийн тобанехь синоним). Дешан кеп хийцайаларна тIехь тергам. Шен чулацамехь цхьана дешан кепаш йолчу текстаца болх бар: дешан кепаш лахар, дешан кепаш йустар, дешан (дешан хийцало дакъа) кепашкахь къаьсташ долу дакъа гучудаккхар «Чаккхе» бохучу кхетамца болх: Iамат тIехь йалийнчу бакъонан анализ. Практикин болх: Iамат тIехь йалийнчу кепашца дош хийцар, цхьана дешан кепашкахь орам схьакарор а, билгалбаккхар а. Шардар: деллачу дешнашкахь орам билгалбаккхар а. Ша бен болх: цхьа орам болу дешнаш тобанашка дерзор. Цхьанаораман дешнех а, дешнийн кепех а хьехархочун дийцар. Суффиксийн а, дешхьалхенийн а меттигах а, маъІнех а кхетор.

			Тобанашкахь болх: билгалйинчу кепача моґа чекхбаккхар (- хо, -р, - ча суффиксийн ґоьнца керла дешнаш кхоллар). Цхьаьна бен болх: хьастаран-жимдаран суффиксашца долу дешнаш довзар.
5.	Морфологи (5 сахьт)	Цердош: йукъара маґна, хаттарш, кьамелехь пайдаэцар. Долахь (фамили, це, ден це, дийнатийн цераш, меттигийн цераш, говзарийн, газетийн, журналийн цераш...) а, йукъара а цердешнаш. Цердешнийн терахьашца хийцадалар. Цхьаллин терахьан а, дукхаллин терахьан а бен кеп йоцу цердешнаш. Цердешнийн классаш. Цердешнийн классийн гайтамаш. Цердешан дожар. Цердешан дожар билгалдаккхар. Цердешнийн дожаршца а, терахьашца а хийцадалар.	Дешаран диалог «Муьлха кьамелан дакьош девза вайна?» Практикин болх: «Кьамелан дакьош» таблица хӀоттор (цераш, маґна, хаттарш, масалш). Суьрташца болх: диктант «Молчанка» (цхьаллин а, дукхаллин а терахьехь цердешнаш даьаздар). Цердешнийш классашца хийцадаларна тӀехь тергам, дина жамӀаш Ӏамат тӀехь балийнчу хаамца дустар. Шимма цхьаьна бен болх: билгалдинчу цердешнийн классан гайтам билгалбаккхар. Тобанашкахь болх: кьастийнчу билгалонца (масала, класс йа терахь) цердешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Дожарш довзийтар: цераш, хаттарш. Практикин болх: предложенешкахь цердешнийн дожар билгалдаккхар. Ша бен болх: тайп-тайпанчу дожаршкахь долчу цердешнашца предложенеш хӀиттор.
		Билгалдош: йукъара маґна, хаттарш (муха? хьенан? стенан? муханиг?), кьамелехь пайдаэцар. Лаамаза а, лааме а билгалдешнаш. Билгалдешнийн классашца а, терахьашца а, дожаршца а хийцадалар.	Лаамаза а, лааме а билгалдешнашна тӀехь тергам, бинчу тергаман жамӀаш кепе далор, шен жамӀаш Ӏамат тӀехь болчу хаамца дустар. Шимма цхьаьна бен болх: кьастийнчу билгалонца (масала, лааме йа лаамаза) билгалдешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар. Тобанашкахь болх: билгалдешнаш дожаршца легор. Дешаран диалог: «Дерриг билгалдешнаш хийцалой-те классашца а, терахьашца а?» Шардар: делла билгалдешнаш классашца а, терахьашца а хийцар.

		<p>Церметдош (йукъара кхетам). Йаххийн церметдешнаш а, кьамелехь царах пайдаэцар а. Текстехь цъана дешан ца оьшу йух-йуха далор д'адакхархьама, йаххийн церметдешнех пайдаэцар.</p>	<p>Текстехь церметдешнийн гуллакхна т'ехь тергам. Практикин болх: текстехь йух-йуха далийна цердешнаш дог'учу йаххийн церметдешнашца хийцарехула, текст нисйар. Тобанашкахь болх: текстехь церметдешнех пайдаэцар дог'уш хилар къастор, церметдешнех пайдаэцар дика нисцадаларехула долу кьамелан г'алаташ гучудахар.</p>
		<p>Хандош: йукъара ма'йна, хаттарш, кьамелехь пайдаэцар. Хандешан билгалза кеп. Хандешан карара, йахана, йог'у хан.</p>	<p>Практикин болх: шеца хандешнаш хиларна текстана анализ йар. Ловзаран кепехь шардар: «Совнаха дош караде (хандешан билгалзачу кепара дешнаш)». Шимма цъаьна бен болх: хандешнаш хенашца тобанашка дерзор. Кхоллараллин болх: хандешан хан а хуьйцуш, текст хийцар.</p>
		<p>Дешт'аьхье (карладакхар). Дешт'аьхьенаш т'е, чу, церан дешхьалхенех (т'е-, чу-) къастар.</p>	<p>Дешт'аьхьенашца а, дешхьалхенашца а йолчу предложенешна т'ехь тергам. Дешт'аьхьенийн а, дешхьалхенийн къаьсташ йолчу башхаллех жам' дар, 'амат т'ехь балийнчу хаамца иза дустар. Дешаран диалог: «Муьлхачу кьамелан дакъошца доттаг'алла леладо дешт'аьхьено?» Цъаьна бен болх: предложенешкахь (атта меттигашкахь) дешт'аьхьенаш а, дешхьалхенаш а йовзар.</p>
		<p>Ца, ма дакъалгаш а, церан ма'йна а.</p>	<p>Предложенешкахь ца, ма дакъалгашна т'ехь тергам, тергаман жам'аш кепе далор.</p>
6.	Синтаксис (3 сахьт)	<p>Предложени. Дешнийн цъаьнакхетар. Ма'инийн (синтаксисан) хаттарийн г'оьнца предложенехь дешнашна йукъара уьйр билгалйакхар. Предложенин коьрта меженаш: подлежащи, сказуеми. Предложенин коьртаза меженаш (тайпанашка а ца йоькуш). Йаьржина а, йаржаза а предложенеш. Хуттург йоцчу а, а хуттургаца йолчу а предложенин цъанатайпанчу меженашна т'ехь тергам.</p>	<p>Комментари йарехула т'едиллар кхочушдар: предложенешкара, цъанна т'ера вукхунна ма'инийн хаттар х'отто тарло, шишша дош схьайазде. Предложенехь дешнийн уьйрах хьехархочун дийцар. «Дешнийн цъаьнакхетар» боху кхетам йукъабалор. Ша бен болх: ма'инийн хаттарийн г'оьнца предложенешкарчу дешнашна йукъара уьйр къастор. Аларан 'алашонехула а, эмоцин изшарехула а предложенийн кепех долу хаарш карладахарна т'ехьажийна йолу дешаран диалог. Дифференциаци йарехула т'едиллар: предложенешна классификаци йархьама билгало къастор.</p>

			<p>Шардар: текстехь йеллачу характеристикашца йогӀу предложенеш карор.</p> <p>Тобанашкахь болх: предложенеш а, церан характеристикаш (аларан Iалашо, эмоцин изшар) а цхьаьнайалор.</p> <p>Ша бен болх: текстера дийцаран, хаттаран, тIедожоран предложенеш схьайазйар.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: предложенийн классификаци кхочушйар.</p> <p>Йукъахь предложенин коьрта меженаш билгалйахаран алгоритм хIоттор.</p> <p>Подлежащеш а, сказуемеш а карорехула шардарш.</p> <p>Хуттург а йолчу а, хуттург йоцчу а цхьаьнатайпанарчу меженашца йолчу предложенешна тIехь тергам.</p> <p>Текстехь цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш карорна, комментари йарехула тIедиллар кхочушдар.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: предложенин цхьанатайпанчу меженин моIа чекхбаккхар.</p> <p>Кхоллараллин тIедиллар: цхьанатайпанчу меженашца йолу предложенеш хIиттор.</p> <p>Предложенешна тIехь тергам: «йаьржина», «йаржаза предложенеш» кхетамаш йукъабалор.</p>
7.	Орфографи а, пунктуаци а (9 сахьт)	<p>Орфографин син иралла нийсайаздаран гIалат дан тарлун меттигах кхетар санна; ша хIоттийна а, билгалйаьхна а тексташ талларехь таллам а, ша шена таллам а (карладаккхар а, нийсайаздаран керлачу коьчалехь пайдаэцар а). Нийсайаздаран (орфографин) дошамах дешан нийсайаздар къастош (нисдеш) пайдаэцар.</p> <p>Нийсайаздаран бакьонаш а, царех пайдаэцар а: долахь цIерашкахь (фамилеш, цIераш, дайн цIераш, дийнатийн цIераш, меттигийн цIераш, говзарийн, журналийн, газетийн... цIераш) а, йукъарчу цIерашкахь я,</p>	<p>Дешаран диалог: «Нийсайаздаран хьесап кхочушдарехь шен дарийн план муха хIотто йеза?», диалоган жамIехь Iамийна бакьонаш талларехь дарийн хьал-тIаьхьалла карлайаккхар.</p> <p>ХIокху классехь Iамочу нийсайаздаран бакьонех пайдаэцаран алгоритмийн моделаш хIиттор, хIиттийнчу алгоритмех пайдаэцар.</p> <p>Тобанашкахь болх: дешнаш Iамийнчу бакьонашца (масала, чаккхенгахь -г, -к долу цIердешнаш) тобанашкахь цхьаьнатохар.</p> <p>Шимма цхьаьна бен болх: нийсайаздаран гIалатан (масала, нохчийн меттан шала шалха элпаш йаздар (ккх, ккь, цкь.)) тайпане хьаьжжина, дешнаш тобанашкахь цхьаьнатохар.</p> <p>Текстана, билгалйинчу бакьонца доIу дешнаш чулацамехь</p>

		<p>яь, ю, юь, е элпийн нийсайаздар (карладаккхар а, тгечлагдар а); йеха а, йоца а изэ, уо дифтонгийн нийсайазйар; чаккхенгахь -г, -к элпаш долчу цгедешнашкахь а йа и элп йаздар; дешан чаккхенгахь шала мукъаза элпаш йаздар (дитт, мотт, балл...); нохчийн меттан шатайпа мукъаза элпаш нийсайаздар (ккх, ккь, чкI,...); дешан чаккхенгахь н элп йаздар; дештIаьхьенаш йаххийн цгедешнашца къаьстина йазйар; дакъалгаш ца, ма хандешнашца къаьстина йаздар; й, ъ, ь элпашца долу дешнаш сехьадахар; шала мукъазчу элпашца (лл, тт, сс...) долу дешнаш сехьадахар; шалхачу шала мукъазчу элпашца (ккх, ткь, чкъ...) долу дешнаш сехьадахар; цгедешнийн дукхаллин терахьан чаккхе; дештIаьхьенийн нийсайазйар; <i>ца, ма</i>, дакъалгашца дешхьалхенийн цхьаьна а, къаьстина а йазйар.</p>	<p>хиларна, коментари а йеш, анализ йар. Билгалйолчу бакъонна долу дешнаш йукъа а далош, предложенийн моделаш хIиттор. Таллам кхиорна шардар: нийсайаздаран гIалаташ карор. Нийсайаздаран хьесап кхочушдаран шен жамIан мах хадор, тексташ схьайазйарехь а, олуш дIайазйарехь а гIалаташ изшорхьама, хьехархочун гIоьнца шен дараш нисдар (корректировка). Проектан тIедиллар: халачу дешнийн (йаздар ма-аьлла дагахь ца лаьттачеран а, дIайазйарехь даим а шеконаш кхоллалучеран а,) шен дошам хIоттор. Нийсайазйаран коьчал тгечлагIйан шардарш харжарехь, шен таронийн мах хадор харжа хьал кхоллар. Кхин тIе хааман хьостанех пайдаэцар оьшу проблемни хьал: нийсайаздаран дошамца дешнийн йаздар нисдар (цу йукъахь электронни носитель тIехь йерш). Проектан тIедиллар: билгалйинчу бакъонашна максимале барамехь дешнаш йукъа а далош, шен тексташ кхоллар. Проектан тIедиллар: билгалйинчу бакъонна шен дешнийн диктанташ хIиттор.</p>
8.	Къамел кхиор (8 сахьт)	<p>Къамелан этикетан норманаш: барта а, йозанан а кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар, и.д.кх. Дешаран а, Iердахаран а тIекеренан хьелашкахь къамелан этикетан норманаш а, нийсааларан (орфоэпин) норманаш а ларйар. Диалогехь а, дискуссехь а шена хетарг кепе дало, тгечлагIдан; барт бан а, цхьаьна гIуллакхдарехь йукъарчу сацамна тIетан а; шимма цхьаьна, тобанашца болх кхочушбеш, дарашна тIехь таллам (контроль) бан (барта уьйр йан) гIо ден къамелан гIирсаш. Нохчийн мотт ца хуучу нахаца тIекере лелоран хьелашкахь къамелан этикетан башхаллаш. Текстан план. Текстан план хIоттор, йеллачу</p>	<p>Дешаран диалог: «Муха къаьста текстан тема а, текстан коьрта ойла а? Муха къасто йеза текстан тема? Текстан коьрта ойла муха къасто йеза?». Йеллачу текстийн тема а, коьрта ойла а къасторехь коментари йарехула тIедиллар кхочушдар. Дифференциаци йарехула тIедиллар: текстан тема а, коьрта ойла а къасторехь гIалаташ карор. Практикин болх: предложенийн кьепе талхийнчу текстийн анализ а, нисйар (корректировка) а. Практикин болх: текстехь маьIнийн йукъахдитарш карор. Цхьаьна текстан план хIоттор. Шимма цхьаьна бен болх: билгалйинчу текстан план хIоттор. Тайп-тайпанчу тайпанан (дийцар, суртхIоттор, оьлайар) цхьана темина йолчу кхаа текстана тIехь тергам, текстийн хIора</p>

		<p>планаца текст йазйар. Йаххыйн цѣрметдешнийн, синонимийн, хутгургийн гѳьнца текстехь предложенийн уйр. Текстехь коьрта дешнаш.</p> <p>Текстийн тайпанаш (дийцар, суртхѳоттор, ойлайар) къастор (билгалдахар) а, билгалйинчу кепан шен тексташ кхоллар а.</p> <p>Кехатан, дѳакхайкхоран (объявленин) жанр.</p> <p>Массара цхьаьна йа ша хѳоттийнчу планаца текст схьаййцар.</p> <p>Талламан, довзийтаран йешар.</p>	<p>тайпанан башхаллех жамIийн кепаш йалор. Кхочушбинчу тергаман жамIаш «Текстийн кхо тайпа» цѣ йолу таблица хѳотторехь цхьаьнадалор, таблицехь гойту тексташ йустаран хѳара параметраш: «Текст кхолларан Iалашо», «Текст хѳотторан башхаллаш», «Меттан гIирсийн башхаллаш».</p> <p>Тобанашкахь болх: хѳора билгалдинчу хьолаца уггар догIу текстан тайпа харжар («Текстийн кхо тайпа» цѣ йолчу таблица тIе а тевжаш).</p> <p>Кхоллараллин тIедиллар: тайп-тайпанчу тайпанийн барта а, йозанан кепыхь а тексташ (суртхѳоттор, ойлайар, дийцар) хIиттор (кхоллар).</p> <p>Практикин болх: хѳоттийнчу коммуникативни хьесапе хьаьжжина, къамелан алар хѳоттор.</p> <p>Текере кхочушйечу хенахь шен къамелан культурин (оьздангаллин) ша шен мах хадор.</p> <p>Кхоллараллин белхаш: къамелан этикетан норманех пайда а оьцуш, шайца кхайкхар, дехар дар, бехк цабиллар дехар, баркалла алар, духатохар долу йаккхий йоцу барта а, йозанан а тексташ кхоллар.</p> <p>Къамелан тренинг: тобанан белхан, бинчу тергаман, кхочушбинчу мини-талламан, проектан тIедилларан жамIех доккху доцу къамел дар кечдар.</p>
--	--	--	---